

Blackebergsvägen etapp 2 och 3

Kulturmiljöanalys

2018-06-01 rev. 2020-08-31

Nyréns Arkitektkontor

Blackebärsvägen etapp 2 och 3

Kulturmiljöanalys

2018-06-01 rev 2020-08-31

Nyréns Arkitektkontor

Marcus Ångeby, byggnadsantikvarie, cert. sakkunnig kulturvärden (kvalificerad)
Maria Engström, landskapsarkitekt LAR/MSA

Beställare

HSB genom Maria Holmström
SKB genom Björn Magnusson
Primula genom Johan Borglund

Innehåll

Inledning

Bakgrund och syfte	4
Avgränsning	4
Metodik	4

Kulturhistoriska lagrum och förutsättningar

Kulturmiljölagen	5
Miljöbalken	5
Plan- och bygglagen	5

Nedslag i områdets historiska utveckling

Omkring år 1700	6
Andra hälften av 1700-talet	8
Slutet av 1800-talet	9
1900-talets första årtionden	10
Omkring år 1960	11
Omkring år 1970	13
Analyskartor – historik	14

Nulägesbeskrivning och karaktärisering

Samlade kulturmiljökaraktärer	16
Södra Ångby - i mötet med Blackebergsvägen	17
Blackeberg - i mötet med Blackebergsvägen och Blackebergsbacken	18
Agrart landskap och dalgång mot Tyska Botten	20
Blackebergs gård	22
F.d. sjukhuset och senare bostadstillägg	23

Kulturhistoriskt värde

24

Urval av visuellt avläsbara värden

Bebyggelsestruktur och grönstruktur	25
Södra Ångby – Blackeberg	26
Mötet Södra Ångby - Blackeberg	27
Agrart landskap och dalgång mot Tyska Botten	28
Blackebergs gård	29
Blackebergs sjukhus	30

Bilaga 1. Nybygget Blackeberg

Sammanställning inventering av ev. rester efter trädgård	32
Slutsats	32

Källor

36

Inledning

Bakgrund och syfte

HSB, SKB och Primula utarbetar tillsammans med Stockholm stads stadsbyggnadskontor förslag till ny bebyggelse utmed Blackebergsvägen mellan Blackeberg och Södra Ängby och utmed Blackebergbacken. Området ligger inom "Program för Blackebergsvägen" och utgör den andra respektive tredje utbyggnadsetappen, vilka planläggs i en gemensam detaljplan.

Inför plansamrådet har de tre byggherrarna anlitat Nyréns arkitektkontor för att ta fram en kulturmiljö- och konsekvensanalys för de två etapperna. Syftet är 1) att tydliggöra områdets kulturhistoriska funktioner och identifiera värdebärande och visuellt avläsbara karaktärsdrag och kvaliteter och 2) att med utgångspunkt från dessa bedöma planförslagets kulturmiljöpåverkan.

Avgränsning

Rapportens innehåll följer planområdet men tar även in närmast angränsande miljöer i form av bebyggelse och park- och naturmark. Planområdet följer Blackebergsvägen mellan Björnsonsgatan och Blackebergbacken samt Blackebergbacken fram till det f.d. Frimurarbarnhuset vid Blackeborgs gård.

Metodik

Traditionellt identifieras kulturhistoriska värden utifrån två perspektiv: byggnader/platser/miljöer som *källa till kunskap* respektive byggnader/platser/miljöer som *källa till upplevelse*. Byggnader som källa till kunskap representerar ett bebyggelsehistoriskt perspektiv, där kulturhistoriskt värde definieras utifrån byggnadens funktion som historiskt dokument. Byggnader som källa till upplevelse representerar ett arkitektoniskt perspektiv där värde definieras utifrån byggnadens funktion som estetiskt/rumsligt objekt.

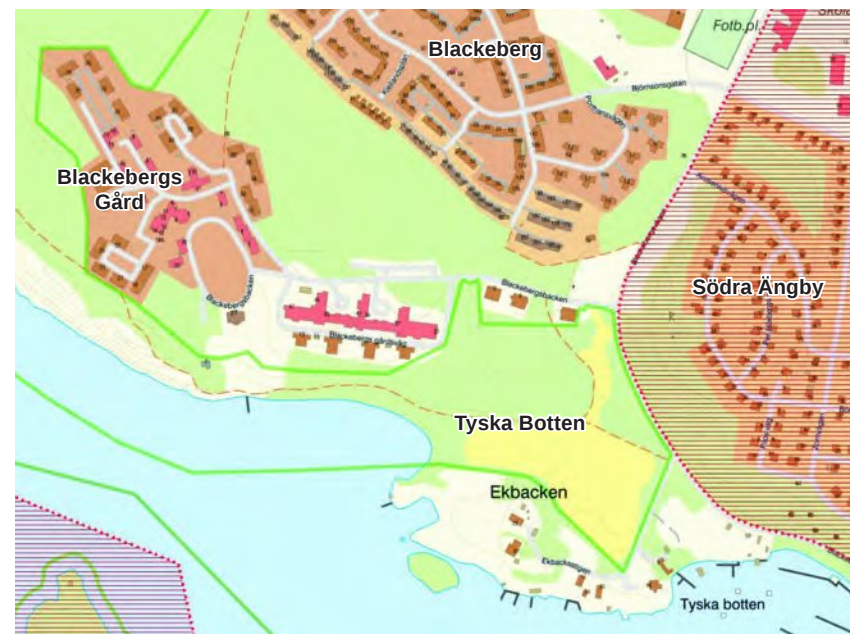
Kapitlet *Kulturhistorisk värdering* utgår från ovan indelning i källa till kunskap och källa till upplevelse samt även från den kategorisering av kulturhistoriska värden som finns publicerade i *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse* (utgiven av Riksantikvarieämbetet 2002). Fokus i värderingen är dock de kulturhistoriska berättelserna, i ett försök att bättre fånga de immateriella aspekterna av det kulturhistoriska värdet.

I kapitlet *Nulägesbeskrivning och karakterisering* och *Urval av visuellt avläsbara värden* fokuseras på det kulturhistoriska värdet som källa till upplevelse och hur det tar sig uttryck i den fysiska miljön. Analyserna redovisas i text, på fotografier och på kartillustrationer för att på ett lättfattligt sätt kunna vara ett aktivt redskap i placeringen och utformningen av den nya bebyggelsen.

Arbetet har utförts i samarbete mellan byggnadsantikvarie och landskapsarkitekt, genom litteraturstudier, arkivstudier, gemensamma platsbesök och diskussioner.

Tidigare framtagna rapporter

En områdesanalys för Blackeberg och Södra Ängby togs fram av Nyréns Arkitektkontor 2012 på uppdrag av Exploateringskontoret. I denna beskrivs stads- och landskapsbilden i de två stadsdelarna. I maj 2015 tog Nyréns Arkitektkontor fram en kulturmiljöanalys och konsekvensanalys för Islandstorget, utbyggnadsetapp 1 mellan Bergslagsvägen och Björnsonsgatan. Det f.d. Frimurarbarnhuset finns beskrivet och värderat i en antikvarisk förundersökning från 2005 framtagen av Nyréns Arkitektkontor. Historik och karaktärisering i denna rapport vidareutvecklar och fördjupar relevanta delar som inte belysts i de tidigare utredningarna. För en fylligare översikt och historik hänvisas till ovan nämnda rapporter.

Sveriges länskarta från Länsstyrelsernas hemsida. Grön heldragen linje markerar Grimsta naturreservat. Rött streckad område i kartans högra kant markerar riksintresset Södra Ängby. Riksintressegränsen löper utmed Blackebergsvägen.

Flygfoto med planområdets läge.

Kulturhistoriska lagrum och förutsättningar

Kulturmiljölagen

Inom planområdet finns inget byggnadsminne eller registrerad fornlämning. Närmaste fornlämning är en stensättning högt upp i slutningen öster om Blackebergsvägen. Även det f.d. färjeläget vid Tyska Botten är fornlämning med husgrunder och brygga av kallmurade huggna stenar.

Miljöbalken

Södra Ängby [AB 119] är riksintresse för kulturmiljövården vilka regleras inom Miljöbalkens kap. 3. Riksintressen ska skyddas mot påtaglig skada, vilket innebär att områdets kulturhistoriska värden ska bevaras och skyddas från åtgärder som medför påtaglig negativ kulturmiljöpåverkan. Riksantikvarieämbetets riksintresbeskrivning för Södra Ängby [AB 119] 1997-08-18:

Motivering för riksintresseområdet Södra Ängby:

Södra Ängby, ett av norra Europas bästa exempel och största sammanhängande förortsmiljö med större, mycket enhetliga funktisvillor från 1930-talet avsedda för ett tjänstemannaskikt, utbyggt på initiativ av Stockholms stad och ett uttryck för tidens arkitekturideal.

Uttryck för riksintresseområdet Södra Ängby:

Planstrukturen med gator, tomter, byggnadernas placering och omgivande grönska. Gestaltningsmässiga värden hos de likartade men inte helt identiska byggnaderna.

Plan- och bygglagen

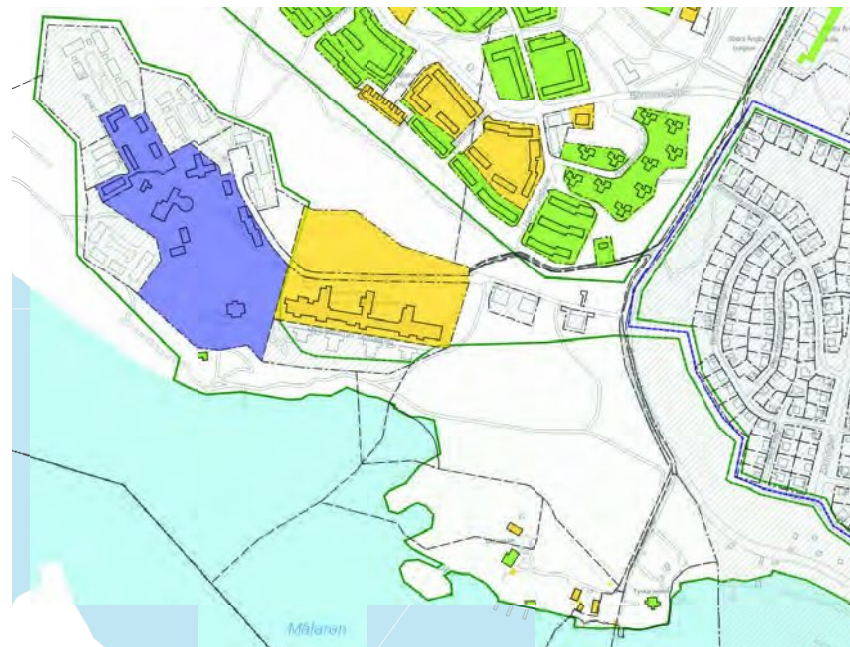
Enligt plan- och bygglagens 2 kap. 6 § så ska "bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på den avsedda marken på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- och landskapsbild, natur- och kulturvärdena på platsen och intresset av en god helhetsverkan".

I Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificering anses fastigheten Blackebergs gård 1, med det f.d. Frimurarbarnhuset och Ljunglöfska villan, ha ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde (blå klass). Fastigheterna med radhus och "stjärnhus" i Blackeberg, närmast Blackebergsvägen, anses ha bebyggelse som är särskilt värdefull (grön klass). Detsamma gäller de flesta villor i området från slutet av 1800-talet inklusive den i mötet Blackebergsvägen/Blackebergbacken (kv. Hinduen 1, på historiska kartor kallad "Nybygget" eller "Bygget").

Fastigheten Blackebergs gård 2 med sjukhusbyggnaden från 1950-talet (tillbyggd på 1960-talet, ombyggd på 2000-talet) har gul klass på klassificeringskartan, vilket innebär att bebyggelsen anses vara av positiv betydelse för stadsbild och/eller av visst kulturhistoriskt värde.

I stadsmuseets klassificering är det f.d. Frimurarbarnhuset, strandpartiet och Tyska Botten markerat som ett kulturhistoriskt värdefullt område. Detsamma gäller för Blackebergs 1950-talsbebyggelse och Södra Ängby.

För alla byggnader inom området gäller varsamhetskrav enligt 8 kap. 17 §. Vid bygglovprövning kan de grön- och blåklassade byggnaderna även komma att omfattas av förbud mot förvanskning enligt 8 kap. 13 § i plan- och bygglagen.

Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificering.

- Fastighet med bebyggelse av synnerligen högt kulturhistoriskt värde
- Fastighet med bebyggelse som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt
- Fastighet med bebyggelse av positiv betydelse för stadsbild och/eller av visst kulturhistoriskt värde
- Fastigheter med bebyggelse som ännu ej klassificerats
- Helhetsmiljö av synnerligen högt kulturhistoriskt värde
- Kulturhistoriskt värdefulla områden

Nedslag i områdets historiska utveckling

Omkring år 1700

Utsnitt från yngre geometriska kartor (yngre jämfört med de äldre geometriska kartorna i jordeböckerna från perioden 1630-1650) visar de södra delarna av Räcksta gård och Ångby säteri. Blackeberg och Tyska Botten hörde till de olika gårdarna och var sinsemellan inte förbundna med någon väg.

Kartan från 1706 visar att till torpet Blackeberg leder en skogsväg (1) som är direkt förbunden med Räckstas gårdsmiljö i norr (utanför bild). Vägen motsvarar dagens gångväg mellan Blackebergs centrum och Blackebergs gård. Vid Blackeberg finns öppen ängsmark (2) där dagens centrala park ligger. I ängen samt intill denna finns åkerytor i tvåskifte (3). Torpbebyggelsen (4) ligger på den lilla terrass där Knut Ljunglöf på 1880-talet låter uppföra en idag bevarad sjövilla i schweizerstil.

Kartan från 1689 visar torpet Tyska Botten (5), med ängar (6) och åkrar (7). Torpet ligger vid slutet av den landsväg som förbinder Stockholms slott på Stadsholmen med Drottningholms slott på Lovön. Vid Tyska Botten finns ett färjeläger och stationerade hästar. Vägen anlades på 1600-talen och gick över Solna och Bromma socknar. Vägen motsvarar delar av dagens Blackebergsvägen (8) och Ekbacksstigen (9).

Utsnitt av yngre geometriska kartor över Räcksta gård (från år 1706, syns t.v. i bild) och Ångby säteri (från år 1689, syns t.h. i bild). Utsnittet på kartorna ovan motsvarar utsnittet på dagens karta intill.

Ett tillfälligt hopp fram i tiden till en karta från 1817. 1600-talslandsvägen till Drottningholm över Tyska Botten har här markerats med vit heldragen linje. Vägen utgick från Stockholms slott och gick i en båge över Solna och Bromma socknar. Vid Tyska Botten fanns ett färjeläge och hästar. Den vita streckade linjen markerar Gustav III:s väg till Drottningholm (till delar dagens Drottningholmsvägen) från 1780-talet.

Andra hälften av 1700-talet

Skifteskartorna från andra hälften av 1700-talet är noggrannare i sin redovisning jämfört med äldre kartor. Skifteskartan över 1785 visar att torpets åkerytor har utökats (1). Torpet ligger kvar på ovan nämnda terrass (2) med en trädgård ner mot vattnet. Ekonomibebyggelsen låg ungefär där sjukhuset från 1950-talet idag ligger (3).

På 1770-talet hade Lilla Ängby blivit en egen gård vilket skifteskartan från 1775 visar. Torpbebyggelsen (4) vid Tyska Botten har flyttats närmare färjeläget och benämns nu boställe. Dalgången norr om Tyska Botten, öster om den kungliga vägen, har på kartan nyligen odlats upp (5).

Skifteskartor över torpet Blackeberg (från år 1785, syns t.v. i bild) och södra delen av Lilla Ängby gård (från år 1775, syns t.h. i bild). Utsnittet på kartorna ovan motsvarar utsnittet på dagens karta intill.

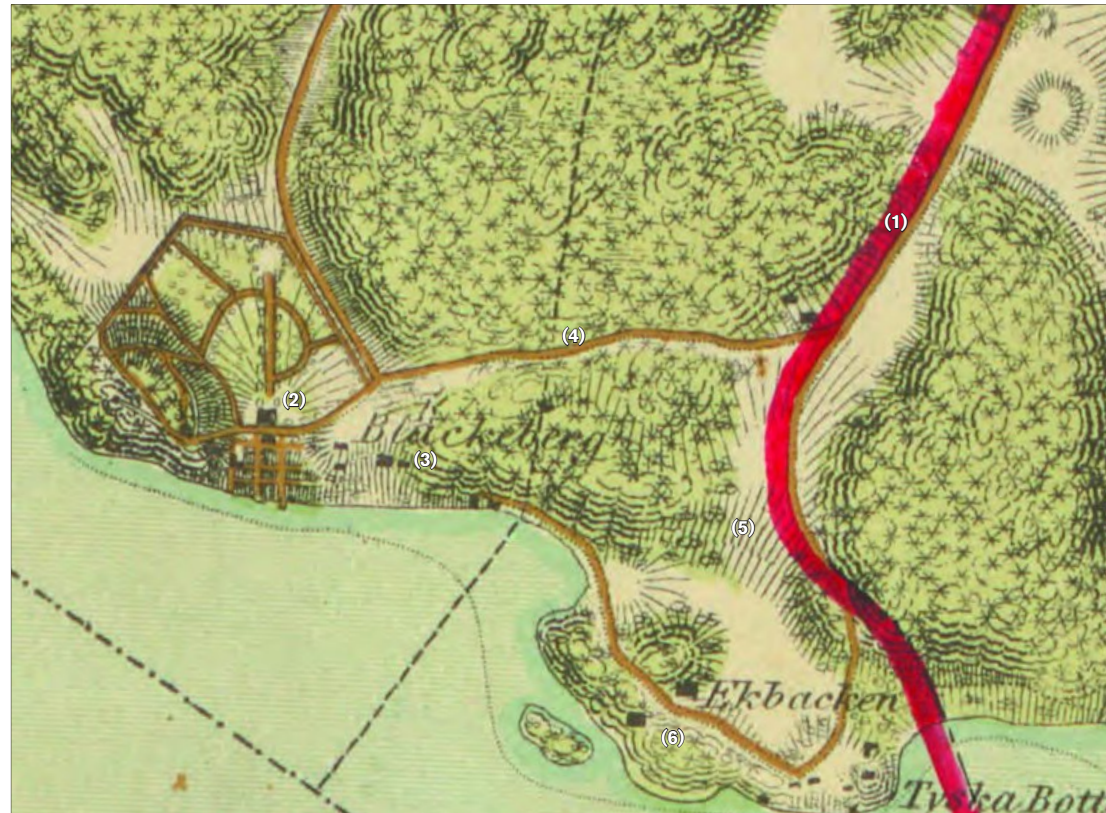
Slutet av 1800-talet

Topografiska Corpsens karta över trakten kring Stockholm visar situationen 1891. I dagens Blackebergsvägen går gränsen för Stockholms stads inköpta mark vilket redovisas med en tjock röd linje (1). Vid Blackeberg har snusfabrikanten Knut Ljunglöf uppfört sin påkostade villa (2) i tegel, sten och puts och i dalen norr därom finns en trädgård på de gamla ängarna och åkrarna. Ekonomibebyggelsen ligger kvar i tidigare läge (3). Ljunglöf ägde även Räcksta och Lilla Ängby och bedrev ett stort jordbruk. Vid Kvarnviken i norr (utanför bild) anlade han en för tiden modern mjölkvarn och såg.

En stor skillnad jämfört med tidigare kartor är den väg (4) som förbinder Blackeberg med dagens Blackebergsvägen. Vägen syns redan på kartan från 1817 (se sid. 7). Möjligen tillkom den i slutet av 1700-talet när torpet köptes av handelsmannen Johan Tillander för att användas som sommarbostad. Vägen östra del är idag bevarad som gångväg och dess västra del motsvarar delar av den upprättade vägen Backebergbacken.

En annan skillnad jämfört med tidigare kartor är att ängsmarken vid Tyska Botten och åkermarken i dalgången i norr har utökats och att de två delarna nu är tydligt sammanhängande (5).

Vid Tyska Botten har ett flertal villor (6) uppförts i bland ekarna invid ängsmarken och Mälarens strand.

Utsnitt av den topografiska kartan från år 1891. Utsnittet motsvarar utsnittet på dagens karta intill.

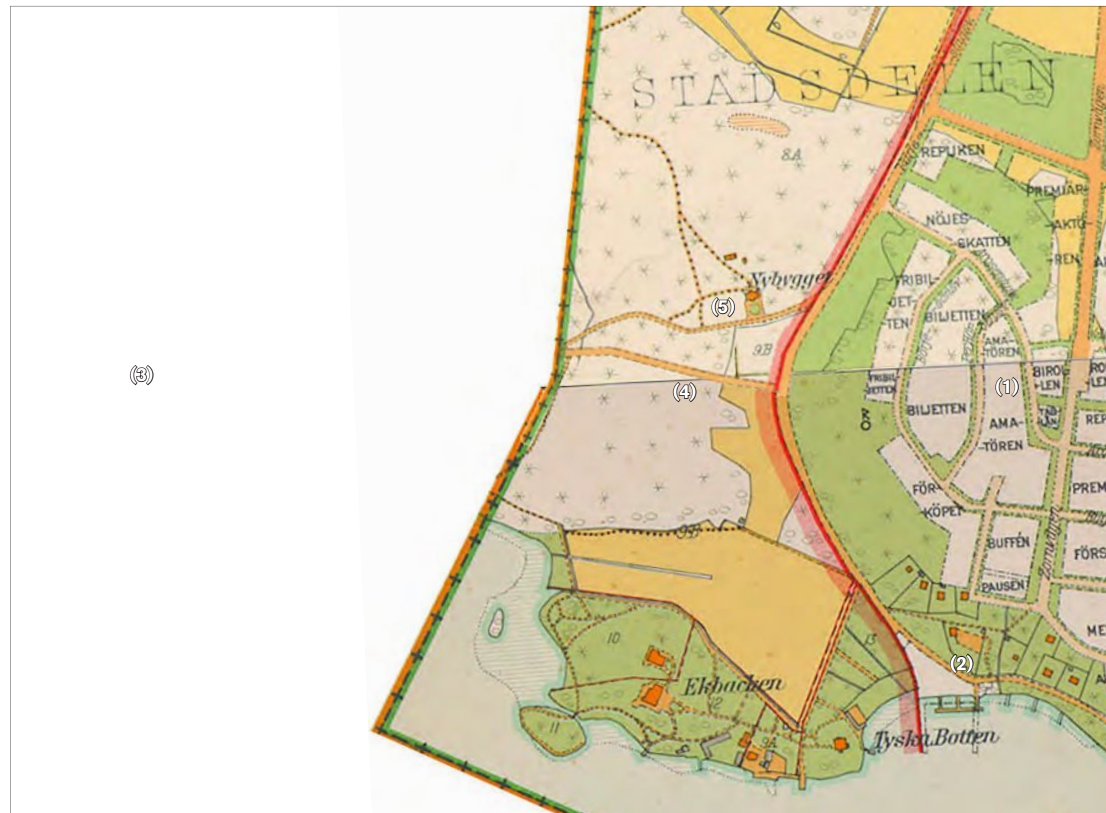

Fotografier tagna från Ljunglöfs villa, en tid efter 1891 års karta eftersom trädgården här har omvandlats till en park (högra bilden). Skogen utgör fond till parken. I skogsbrynet i parkens norra del anas mynningen till den historiska vägen mellan Blackeberg och Räcksta. Den vänstra bilden visar parken ner mot Mälaren. Bilderna finns hos Bromma hembygdsförening och syns i den antikvariska förundersökningen för Blackebergs gård (Nyréns 2005-01-19)

1900-talets första årtienden

Kartan över Stockholm med omnejd 1917-34 visar de delar av området som hörde till Södra Ångby och som vid tiden inkorporerats i Stockholms stad. På höjderna väster om dagens Blackebergsvägen har Södra Ångbys stadsplan (1) ritats ut men än har villorna inte börjat byggas. Samtidigt med utbyggnaden av Norra och Södra Ångby är Blackebergsvägen förlängning österut (2) mot Ångbybadet och Judarskogen (en antydning till en sådan sträckning finns i form av en stig på 1891 års karta). I skogsbacken norr om den nya vägen har ett antal sportstugor uppförts och söder därom har ett grustag anlagts (Jehanders).

1934 hade Frimurarbarnhuset vid Blackebergs gård (3) uppförts (byggår 1929-33) vilket tyvärr inte redovisas på kartan. Barnhuset flyttades från Kristinebergs slott på Kungsholmen där det hade varit inrymt sedan 1860-talet. Barnhusets etablering vid Blackeberg resulterade i en ny och rakare dragning (4) av dagens Blackebergsvägen. Delar av 1700-talets vägsträckning (5) ligger kvar norr om denna. Invid den äldre vägen ligger den av Knut Ljunglöf uppförda villan i schweizerstil (byggd på 1880-talet) med utblickar över Tyska Botten och Mälaren. Villan benämns Nybygget på kartan.

Utsnitt av karta över Stockholm över Stockholm) med omnejd (1917-1934) som visar situationen omkring början av 1930-talet. Utsnittet motsvarar utsnittet på dagens karta intill.

Ett fotografi från 1931 som visar det då nyuppförda Frimurarbarnhuset vid Blackebergs gård. Bilden är tagen från taket på Ljunglöfska villan över den centrala parken och barnhusbebyggelsen. I bildens övre kant syns skolbyggnaden med samlingssal, matsalsbyggnaden och gymnastik- och badhuset. Källa: Digitalt Museum

Omkring år 1960

Ortofotot visar stadsdelen Blackeberg (1), utbyggd åren runt 1950 huvudsakligen i skogen mellan Blackeberg, Lilla Ångby och Räcksta gårdar. Bebyggelsen ligger på höjderna och en tidigare uppodlad öst-västlig dalgång (2) har förädlats till park i typisk stockholmsstil. Detsamma gäller den mindre dalgången vid Blackbergsvägen norr om Tyska Botten. I dalbotten finns öppna gräsytor. Träden börjar vandra ut på den gamla åkermarken men brynen är någorlunda kvar i gammalt läge vilket medger vyer ut över Tyska Botten och Mälaren. En gångväg (3) har lagts i brynzonen och sammankopplats med den äldre vägen till Blackebergs gård (4). Invid gångvägen har en liten lekpark har anlagts (5).

Ett mindre bostadshus (6) har uppförts på en terrass i skogsbrynet söder om Blackbergsvägen – troligen på 1950-talet som tjänstebostad av Stockholms stad (som 1946 köpte Frimurarbarnhuset och samtidigt lät bygga om det till sjukhem för kroniskt sjuka).

I skogen öster om Blackebergs gård pågår bygget av det nya sjukhuset (7). Stockholms stads sjukhusdirektion är byggherre och arkitekt är Hermann Imhäuser (som även ritade Södersjukhuset).

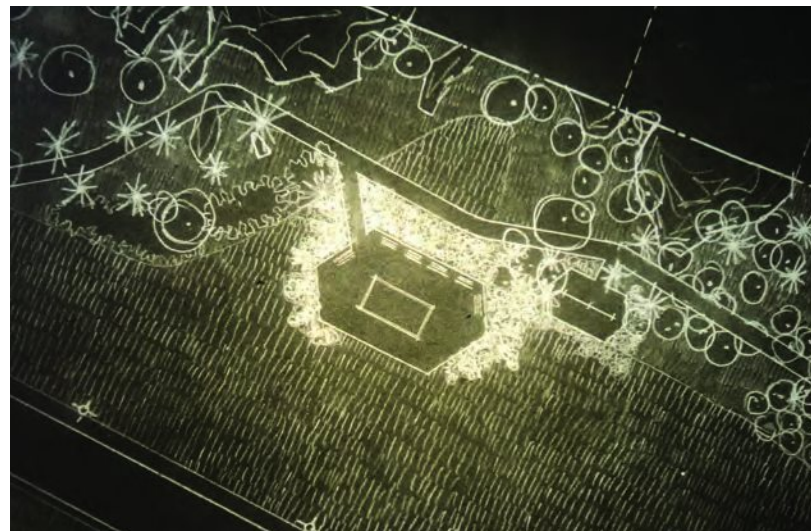
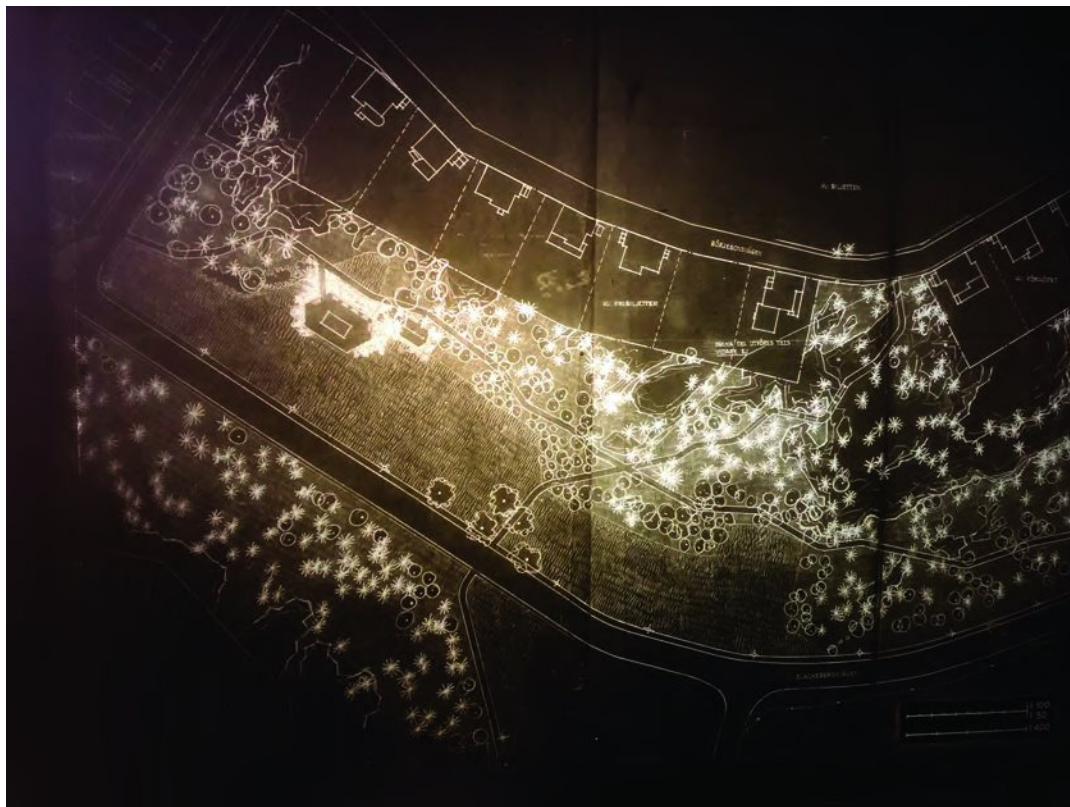
Utsnitt av ortofoto över Stockholm från omkring år 1960. Utsnittet motsvarar utsnittet på dagens karta intill.

Foto från 1950-talet över en då nyligen uppförd bebyggelseenhet i västra Blackeberg. Källa: Digitalt Museum

Bygglövsritningar på Blackebergs sjukhus från 1956. Den storskaliga byggnaden gavs en rationell och tidstypisk arkitektur. Ritningarna visar samtidigt på en omsorg i detaljer såsom stödmurar, sockel, entréer och fönsterpartier. Källa: BNA

Parken vid Blackebergsvägen ingick i ett system av parker och gångvägar som förband stadsdelarna med varandra och med den omgivande naturen. Parkritningen från 1956 är signerad Holger Blom och Erik Glemme. Den täcker in området från Aroseniusvägen i norr ner till Pilos väg i söder. En terränganpassad parkväg förbinder dessa två vägar och fortsätter vidare i riktning mot Ångbybadet. En annan parkväg förbinder den gamla vägen till Blackebergs gård i väster med Börjesonsvägen uppe bland Södra Ångbys villor i öster. "Denna del utföres tills vidare ej" står det om parken söder om den punkt där de två parkvägarna på ritningen möts. Det var också enbart delen närmast Aroseniusvägen som kom att genomföras, vilket gav den något märkliga kröken på gångvägen som finns kvar idag (jämför med ortofotot på föregående sida och på nästa sida). Bilden t.v. visar den norra delen av parken. Bilden ovan visar den lilla lekplatsen som hade en större sexkantig yta med soffor och sandlåda och en mindre sexkantig yta med gungor. Ytorna omges på ritningen av planteringar. Källa: Parkförvaltningens arkiv

Omkring år 1970

I mitten av 1960-talet uppför Stockholms stad ett daghem i skogen söder om Blackebergsbacken i kv. Japanen (1). Byggnaden var av trä i en våning. I slutet av samma årtionde genomförs en omfattande om- och utbyggnad av sjukhuset vilken är genomförd på ortofotot. Byggnaden förlängs åt väster (2) och Ljunglöfska villan, med angöringsyta från Blackebergsbacken, på bekostnad av delar av parken. En ny byggnad (3) uppförs i söder mot vattnet.

Utsnitt av ortofoto över Stockholm från omkring år 1971. Utsnittet motsvarar utsnittet på dagens karta intill.

Förändringar i området efter 1970

- Under 1900-talets sista årtionden tas lekparken vid Blackebergsvägen bort (nr. 5 på ortofoto 1960).
- I slutet av 1970-talet byggs sjukhuset åter ut kraftigt och förlängs åt öster. Samtidigt uppförs en lägre tillbyggnad i norr och ytterligare en angöringsyta tillkommer. Troligen är det nu som den stora markparkeringen norr om sjukhuset anläggs. Den mindre markparkeringen närmare det f.d. barnhuset tillkommer senare.
- 2002-2004 sker åter en stor ombyggnad av sjukhuset avseende markplanering, fasader och interiörer. Tillbyggnaden mot vattnet rivs.
- Omkring år 2005 uppförs tre punkthus med bostäder i kv. Japanen och kv. Koreanen vid Blackebergsbacken. Två av dessa ligger på platsen för daghemmet som rivs. Det tredje ligger på platsen för den mindre tjänstebostaden från 1950-talet (nr. 6 på ortofoto 1960). Byggherre är AB Borätt.
- Omkring år 2008 byggs fyra punkthus med bostäder på platsen för den rivna sjukhustillbyggnaden. Byggherre är AB Familjebostäder.
- I början av 2010-talet uppförs ett 20-tal flerbostadshus i en krans kring Blackebergs gård. Byggherre är Stena Fastigheter AB.

Analyskartor – historik

På detta uppslag redovisas två kartbilder där äldre strukturer och ytor har lagts ovanpå dagens ortofoto och baskarta.

Den första bilden visar öppna agrara ytor under 1900-talets första årtionden. Dessa ytor är en tolkning som är gjord utifrån häradsekonomska kartan från 1901 och stadskartan 1917-34. Längs Blackebergsvägen syns tydligt hur skogsmaken vuxit ut över den öppna marken och bildat en ridå mellan vägen och Tyska Botten.

På den andra bilden är de äldsta vägdragningarna inritade som en sammanfattning gjord utifrån ovan redovisade historiska kartor.

Öppna agrara ytor under 1900-talets första årtionden

- Åkrar och öppna ängsytor
- Åker-äng omvandlad till park och fruktträdgård

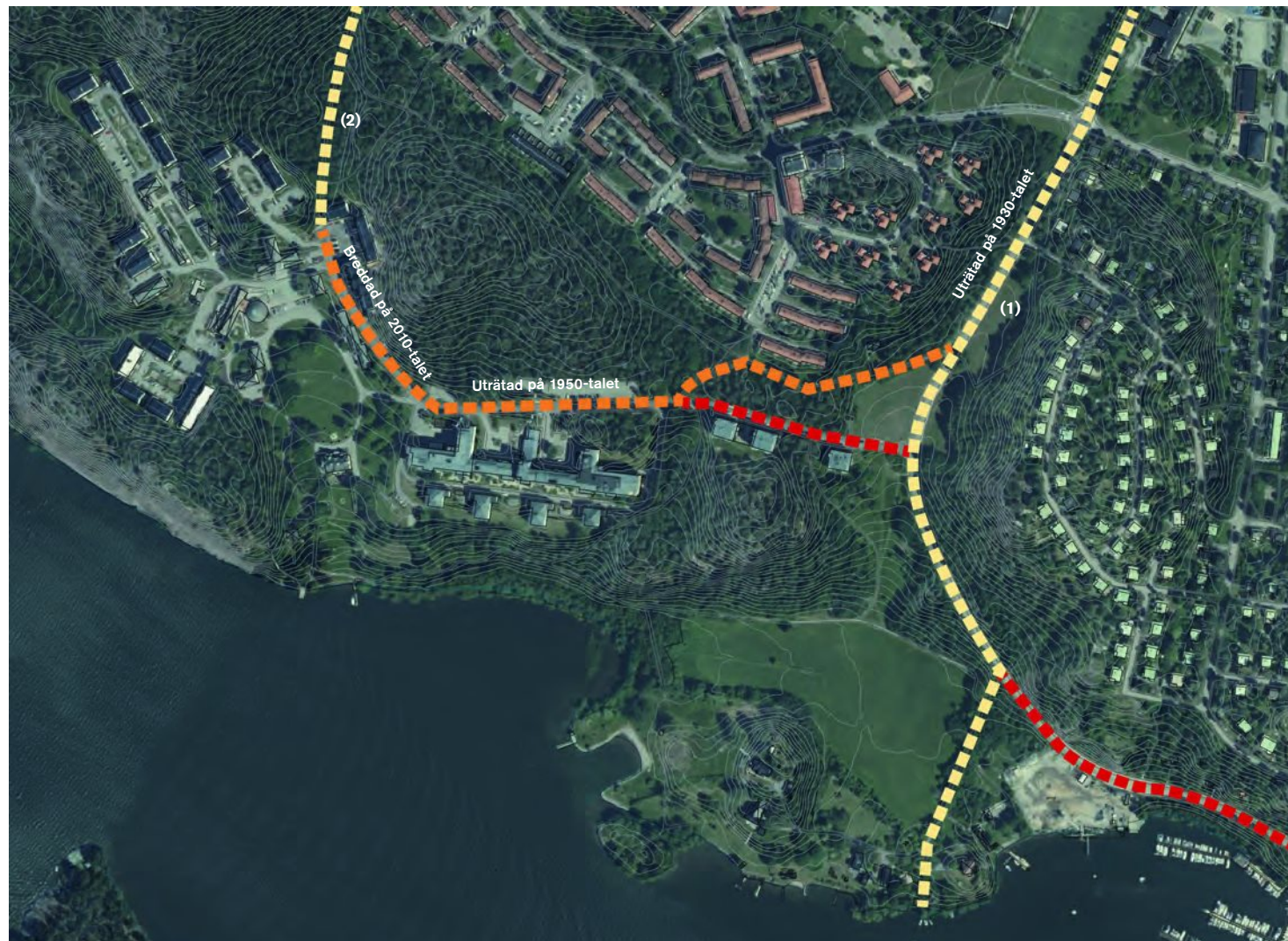

Vägarnas tillkomst

- — — De äldsta vägarna mellan Solna-Tyska Botten (1) och Råcksta-Blackeberg (2), 1600-tal eller äldre
- — — Vägförbindelse mellan Blackeberg och vägen till Tyska Botten, omkring 1800
- — — Vägdragningar 1930-tal

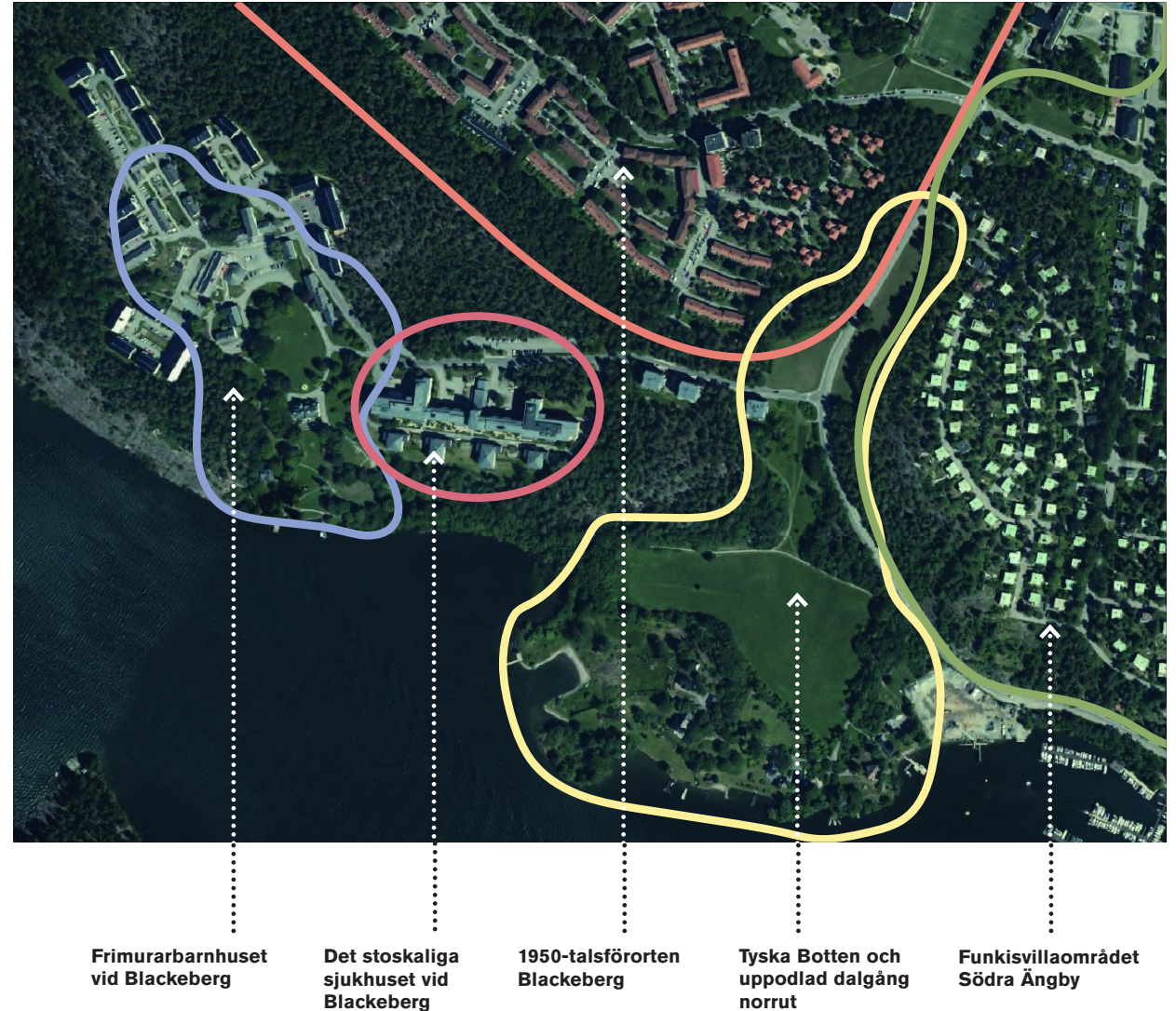
Nulägesbeskrivning och karaktärisering

Samlade kulturmiljökaraktärer

Inom eller gränsande till planområdet finns flera olika typer av sammanhållna kulturmiljöer, av varierande ålder och karaktärer:

- **Funkisvillaområdet Södra Ängby**
- **Tyska Botten och uppodlad dalgång norrut**
- **1950-talsförorten Blackeberg**
- **Frimurarbarnhuset vid Blackeberg**
- **Det storskaliga sjukhuset vid Blackeberg**

Utöver dessa finns även enskilda hus från senare års bebyggelsekompletteringar. I den följande karaktäriseringen beskrivs relevanta aspekter för respektive miljö i mötet med planområdet. För en utförligare beskrivning av bebyggelsemiljöerna hänvisas till Områdesanalysen m.fl. tidigare framtagna utredningar.

Södra Ängby - i mötet med Blackebergsvägen

Södra Ängby är mycket kuperat och villabebyggelsen ligger till största delen uppe på berget, enhetligt placerad längs gator och tomter som följer terrängen. Utmärkande för Södra Ängby är ett sammanhängande formspråk, både för bebyggelse och utemiljö. Den ganska jämna storleken på husen, den strama karaktären och den mycket ljusa färgskalan samt byggnadernas enhetliga placering på tomterna gör att man uppfattar området som en homogen helhetsmiljö.

Mellan hus och gata finns en smalare remsa med grönmark på tomt och ett band av grönya intill gatan som allmän mark. För att bevara en grön öppenhet i området föreskrev den ursprungliga planen att man inte fick anlägga höga, täta häckar eller staket, vilket skapade en öppenhet som fortfarande präglar stadsdelen. I planeringen ingick även att återplantera tallar och björkar för att uppnå lummighet i gaturummen. Utemiljön fick olika karaktär beroende på om bebyggelsen uppfördes på f.d. åker- och ängsmark eller i skogen. Främst björk planterades på den gamla jordbruksmarken i området runt Ängbyskolan, medan tallar planterades på höjderna i skogen. Även markarbetena på tomterna relaterar till naturmarkens naturliga uttryck.

På de branta slänterna har en krans av skog sparats runt området. Södra Ängbys villor ligger därför till stora delar dolda från omgivningen. Det är endast vid några få ställen som villorna direkt möter de kringliggande gatorna. Mot Blackebergsvägen finns ett sådant parti söder om Ängbyskolan, mellan Carl Larssons väg och Aroseniusvägen. Gatan har här samma uttryck som inne i området, med bred gröngjord förgårdsmark och högresta skogsträd mellan trottoar och tomtgräns. Villan i hörnet mot Aroseniusvägen har en indragen placering, vilket är ett återkommande tema i stadsdelen.

Söder om Aroseniusvägen stiger terrängen kraftigt och resterande bebyggelse mot Mälaren ligger uppe på berget med avskiljande skog på slutningen ner mot den gamla åkermarken vid Blackebergsvägen.

Principillustration Södra Ängby

- Enhetlig bebyggelse i skala och placering på tomt
- Grön förgårdsmark på allmän plats med inplanterade skogsträd, främst tallar eller björk
- Sparade naturmarkspartier inom kvarter och som grön inramning till stadsdelen
- Indragen husplacering i kvarterets hörn

Grön förgårdsmark med tall, björk och ek i mötet med Blackebergsvägen.

Blackebergsvägen sedd mot Tyska Botten. Hörnvillans indragna placering på tomten skapar lummighet mot den anslutande villagatan.

Villorna uppe på berget kan anas bakom skogen mot Blackebergsvägen. Den äldre brynzonen kan utläsas genom ekarnas placering nedan slänten några meter in i skogsmarken.

Blackeberg - i mötet med Blackebergsvägen och Blackebergbacken

Blackeberg är planerad utifrån efterkrigstidens ideal om grannskapsenheter. Dessa skulle genom sin storlek och struktur skapa överblick, hemkänsla och samhörighet för invånarna och erbjuda närhet till skolor och service. Området delades upp i tre större bebyggelseenheter åtskilda av grönområdet Blackeborgsstråket, områdets stadsdelspark. Parken fortsätter över Blackebergsvägen in i Södra Ångby. Centralt i området placerades ett stadsdelscentrum som skulle erbjuda all service och utgöra stadsdelens nav. Skolor placerades i närheten av centrum och i anslutning till grönområdena, som fondmotiv till parkerna.

Även inom de större bebyggelseenheterna delades bebyggelsen upp i grupper av liknande byggnader omgärdade av en krans med naturmark. Det medför att sparade skogspartier mellan byggnadsgrupperna är ett återkommande motiv i gaturummen. Själva husen uppfördes rationellt men med topografisk anpassning, varför berghällar kan förekomma på förgårdsmarken. Till stor del har skogsträd som tall och björk återplanterats. Bebyggelsen består till övervägande del av lamellhus, grupperade så de bildar gårdsrum, men även punkthus förekommer. Lamellhusbebyggelsen håller samma höjdskala i tre våningar över hela stadsdelen och trappar upp eller ner vid sluttningar vilket gör att topografin konsekvent tydliggörs. Radhusen i områdets ytterkant skapar övergång mot naturmarken. Avståndet från centrum markeras även genom en medveten nedtrappning i skala - från punkthusen vid Björnsonsgatan via lamellhusbebyggelsen och till sist radhusen vid skogsbyrnet.

Stjärnhusen står på en höjd i områdets östra del och är – med sina uppbrutna och fritt placerade volymer – planerade som en övergång från smalhus och punkthus till de friliggande villorna i Södra Ångby. Mot Blackebergsvägen har skogsmarken sparats på slänten upp mot husen utifrån grannskapstankens ideal. Såväl denna skogsbacke som det större skogsparti som ligger mellan Blackebergbacken och radhusområdet utgör del av den gröna kransen runt stadsdelen Blackeberg.

Ytterligare ett karaktärsdrag för Blackeberg är det trafikseparerade och sammanhängande gångvägnätet som förbinder det centrala parkrummet i Blackeborgsstråket med omgivande naturområden. Ett viktigt stråk mot vattnet passerar Blackebergbacken öster om det f.d. sjukhuset, vilket korsar ett tvärgående öst-västligt stråk som går mellan Blackebergsvägen och Grimsta Naturreservat.

Skogsmarken på slänten mellan stjärnhusen och Blackebergsvägen utgör del av den gröna kransen runt Blackeberg. Husen höjdskala under trädtopphöjd samt släpp mellan byggnaderna ger ett anpassat möte med bebyggelsen i Södra Ångby.

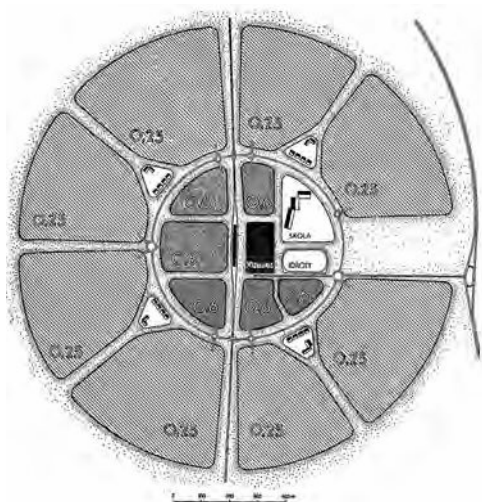
Bebyggelseskalan trappas ner i mötet med skogen i söder. Ett anlagt gångstråk leder vidare ut i kringliggande naturområden.

Skogsmarken mellan radhusen i södra delen av Blackeberg och Blackebergbacken utgör del av den gröna kransen runt stadsdelen.

Schema för en tunnelbanestadsdel i generalplanen från 1945. Tunnelbanestation, centrum, sociala funktioner och hög bebyggelseexploatering i mitten. Runt centrum leder en matargata som delvis ligger jämte stadsdelsparken. Lägre exploatering i bebyggelseenheter runt om. Ett system av gröna parkvägar förbinder stadsdelens olika delar med omgivningen.

Blackeberg som typexempel på tunnelbanestadsdel / grannskapsenhet. I mitten ligger torget, stationen, skola och hög punkthusbebyggelse. Svart heldragen linje markerar omgivande bebyggelseenheter. Den långa Björnsonsgatan som delvis ligger jämte stadsdelsparken (grön skraffering) utgör matargata. I Blackebergs fall är även Björnsonsgatan, som huvudgata, markerad med ett antal höga hus. Runt om stadsdelen ligger skogen och f.d. jordbruksmark.

En krans med grönska omger stadsdelens som helhet, liksom runt enskilda bebyggelsegrupper.

Ett system med trafikseparerade parkvägar anlades främst i södra delen av Blackebergs, vilka förbinder bebyggelsegrupperna med stadsdelsparken och omgivande natur i Grimsta och Mälaren. Möjlighet finns även att nå skogen via släpp mellan bebyggelsegrupperna. Streckad linje (1) visar en tidigare förbindelse som tagits bort i samband med bostadskomplettering. Även tillkommande och planerad bebyggelse vid Islandstorget (2) påverkar det äldre gångvägnätets lägen.

Stadsdelsparken Blackebergstråket förbinder Blackeberg (till vänster) med Södra Ängby (till höger). Parken korsar Blackbergsvägen söder om Ängbyskolan och fotbollsplanen. Vy norrut mot Islandstorget.

Gångstråket från Blackeberg korsar Blackebergsbacken och leder vidare mot Mälärstranden.

Agrart landskap och dalgång mot Tyska Botten

Dagens öppna gräsytor speglar det äldre agrara landskapet och brukades tidigare som ängs- och åkermarker. Landskapsrummet har en tydlig avgränsning genom den distinkta brynkanten längs de skogsklädda slänterna. Spåren från den tidigare markanvändningen är fortfarande avläsbar genom brynzoner med lång kontinuitet, gamla ekar och de öppna gräsytor.

När stadsdelarna byggdes ut var tillgången till rekreationsområden och Mälaren en viktig tanke. Dalstråket med öppen mark mellan Blackeberg och Södra Ängby samt ner mot Tyska Botten behölls därför medvetet som grönområde fri från ny bebyggelse. På ängen nedanför villorna i Södra Ängby placerades lekfunktioner och ett gångstråk anlades som band samman miljön med Grimsta via den äldre vägdragningen mot Blackebergs gård.

Blackeborgsvägen följer en gammal vägsträckning mot Drottningholm som gick via en färjeförbindelse i Tyska Botten. Vägen placerades sidoordnat dalbotten längs brynkanten för att inte inkräkta på värdefulla ängsmarker. Långa siktlinjer finns i vägens längdriktning mot Islandstorget i norr respektive mot Tyska Botten i söder. I vyn söderut bildar gamla ekar i slänterna fondmotiv.

I den södra delen av dalgången från korsningen med Blackebergsbacken är upplevelsen av det äldre kulturlandskapet ännu tydligare. "Nybygget", den tidigare tjänstebostaden i korsningen Blackebergsvägen-Blackebergsbacken, ligger traditionellt inplacerad i brynzonen medan villorna vid Tyska Botten placerades på höjdparter. Mellan dem finns ett stort öppet landskapsrum som tidigare var ängs- och åkermark. Bredkroniga ekar, bärande träd och gamla slånbuskage i brynzonen visar att markanvändningen har lång kontinuitet.

Det finns en tydlig visuell koppling mellan bebyggelsen i Tyska Botten och "Nybygget", som tecknar sig i fonden av landskapsrummet sett söderifrån från Tyska Botten. Det äldre landskapets avläsbarhet beror också på att bebyggelsen i Blackeberg bakom villan inte alls syns, till följd av naturmarkskransen och den anpassade höjdsdalen på stjärnhusen.

Från Blackebergsbacken finns en motsvarande lång utblick över landskapsrummet söderut. Under den tid på året då träden är avlövlade syns även Mälaren och bebyggelsen kring Drottningholm på Lovön bakom villorna vid Tyska Botten. Till följd av skogens och brynzonens utbredning över Blackebergsvägen är det endast från denna punkt som en lång utblick över landskapsrummet från den övre nivån är möjlig.

Vy från Tyska Botten norrut. Slånbuskage och grova ekar i brynzonen visar på ett äldre jordbrukslandskap med lång kontinuitet. I fonden syns den äldre villan (tjänstebostaden) vid entrén till Blackebergs gård. Från villans placering i brynkanten ges en vid utblick över landskapet och mot Mälaren.

Radhusbebyggelsen och stjärnhusen på berget bakom villan döljs av skogen, vilket medför att det äldre jordbrukslandskapet fortfarande är tydligt avläsbart. I samband med att Blackebergsbacken rätades ut placerades vägen på en vägbank som skär tvärs över dalen.

Utblick från Blackebergsbacken mot Tyska Botten och Mälaren. Dalbotten användes som jordbruksmark och hölls fri från bebyggelse. Vintertid upplevs närheten till Drottningholm genom bostadsbebyggelsen på den motsatta stranden.

Angöringsvägen till villan vid korsningen Blackebergsvägen - Blackebergbacken motsvarar den äldre vägdragningen till Blackeborgs gård. Vägens läge längs brynkanten nedan bergets släntfot är typisk för äldre vägdragningar för att spara den värdefulla jordbruksmarken.

Blackebergsvägen följer dalen längs den gamla vägen till Drottningholm. I foden syns några äldre ekar. Här fanns tidigare en längre utblick mot Mälaren, innan skogen och brynzonen tilläts växa ut mot vägen.

Slånbuskage, apel och grova ekar i brynzonen är typiska arter för jordbrukslandskapets ängsmark. Det gamla vägläget togs tillvara vid Blackeborgs utbyggnad och utgör idag ett promenadstråk.

Den tidigare ängs- och åkermarken i dalen behölls som parkmark när stadsdelarna byggdes ut. En gångväg anlades i brynzonen i anslutning till detta anlades lekfunktioner, vilka idag är borttagna.

Villa i Tyska Botten från slutet av 1800-talet. Huset är placerat på en höjd med utblick över Mälaren.

Gångstråket från Södra Ängby korsar Blackebergsvägen och fortsätter på den äldre angöringsvägen mot Blackeborgs gård. Gräsytor motsvarar de tidigare ängs- och åkermarkerna och den bakomliggande skogen ramar in landskapsrummet.

Blackebergs gård

Inom området finns flera olika tidsepoker representerade, men varje årsring är fortfarande tydligt avläsbar. Efter att snusfabrikör Knut Ljunglöf köpt in marken i Blackeberg under andra halvan av 1800-talet uppförde han villan invid brynet nära Mälaren, vilket senare kom att bli hans sommarbostad. I slutet av 1800-talet lät han därefter uppföra Ljunglöfska villan. Placeringen vittnar om fabrikörens tilltagande förmögenhet, då huset är påkostat och ligger fritt på brinken i bästa läge med vid utsikt över Mälaren, omgiven av en park- och trädgårdsanläggning på den tidigare så värdefulla jordbruksmarken. Villans solitära läge i parken kvarstår än idag, även om stora delar av trädgårdsanläggningen lagts igen.

Frimurarnas barnhem från 1930-talet är inplacerad i parken med stor anpassning till den äldre miljön. Byggnaderna håller en låg skala och ramar in parkrummet nedanför skogens släntfot och lämnar det centrala parkrummet och området närmast villan fritt. Som pendang till villan uppfördes en skolbyggnad med samlingssal i parkrummets centralaxel. Skolan, matsalen och gymnastik- och badhuset placerades på en övre terrass där Ljunglöfs växthus tidigare legat. Hela barnhusområdet är uppfört som en ö i skogen med fokus på barnens hälsa och livsmiljö, där ljus och luft och god tillgång till goda lekmiljöer avspeglar sig i planen. Från det centrala parkrummet tecknar sig skogen som en fond bakom husen och ramar in miljön.

Under senare år har ny bostadsbebyggelse uppförts i områdets ytterkanter, som en ny årsring utanför barnhemsbebyggelsen. Huset har en skala och inplacering som är anpassad till barnhemmets planstruktur, och där den gamla anföringsvägen genom skogen finns kvar som dagens gångstråk mot Blackebergs centrum. Samtidigt har den nya bebyggelsen påverkat skogens roll som fond till området negativt i den norra delen. Byggnadernas funktionspastisch och ljusa färgsättning har otydliggjort barnhemsbebyggelsens ursprungliga utsträckning.

Det centrala parkrummet sett från Ljunglöfska villan. Den låga barnhusbebyggelsen ligger i kanten av parkrummet och skogen på bakomliggande slänter bildar en bakre inramning av rummet. I fonden ligger den tidigare skolan och kyrksalen. Till höger syns ett släpp i bebyggelsen närmast sjukhuset.

Ljunglöfska villan placerad på brinken med utsikt över Mälaren.

Ljunglöfska villan i omgivande park.

Foto från dagens entré till Blackebergs gård. Senare tids bostadstillägg har placerats bakom barnhusbebyggelsen och med bevarad naturmark på slänten närmast parkrummet.

F.d. sjukhuset och senare bostadstillägg

Efter att Frimurarorden lagt ner barnhusverksamheten såldes marken till Stockholm stad och anläggningen byggdes om för sjukvård. I skogen, delvis på mark där Blackebergs gårds ekonomibebyggelse låg har ett sjukhus byggts ut i etapper under 1950-, 60- och 70-talen. Sjukhuset ritades ursprungligen av Hermann Imhäuser, som även ritat Södersjukhuset. Anläggningarna har stora likheter både i utformning och genom placering på monumental lägen uppe på berg med vid utsikt över vatten. Norr om sjukhuset anlades stora ytor med markparkering från slutet av 1970-talet. Både byggnad och parkering placerades in som avskilda enheter i skogen och ett äldre skogsparti sparades nära inpå huset mot Blackebergsbacken. Grova träd växer idag nära inpå vägen vilket bidrar till dess karaktär.

Sjukhuset används idag för äldreomsorg. Ny bostadsbebyggelse har uppförts på baksidan av sjukhuset mot Mälaren, på platsen för ett rivet 70-talstillägg och längs Blackebergsbacken, på ytor efter ett rivet barnhem och tjänstebostad från 1950- och 60-talen. Nya hus har placerats in med förgårdsmark och med varsamhet mot den angränsande naturreservatet, men med ett fritt förhållningssätt i utformningen relativt de kringliggande stadsdelarna. Husen vid sjukhuset har en trappande höjdskala från vattnet, vilket låter den f.d. sjukhusbyggnaden ha en fortsatt dominerande siluettverkan sett från vattnet. Detaljer som äldre murar från sjukhustiden har integrerats i utemiljön.

De stora tillbyggnaderna av sjukhuset behåller sina respektive karaktärer från 1960- och 70-talen, men med senare tillägg. 1950-talsdelen av sjukhuset har dock förändrats i högre utsträckning (vid ombyggnaden i början av 2000-talet) och är i dag svårsläst till sin arkitektur.

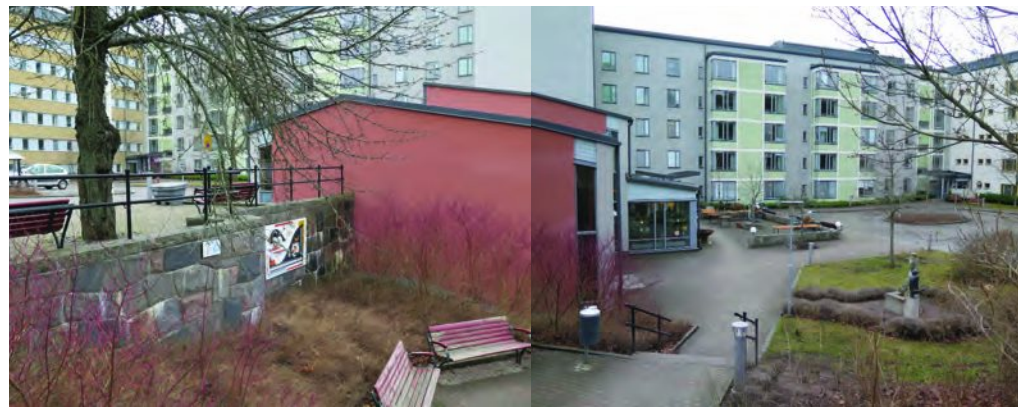
F.d. Blackebergs sjukhus, numera ombyggt till bostäder, samt tillhörande parkeringsytor.

Senare tids bostadstillägg längs Blackebergsbacken. I förgrunden äldre brynzon mot den f.d. ängs- och åkermarken.

Senare tids bostadstillägg längs Blackebergsbacken, med smal remsa gröngröjd förgårdsmark.

Detaljer som äldre murar och trapplopp har integrerats i den nya gårdsutformningen. Stora angöringsytor dominerar framsidan av gårdsrummet mot Blackebergsbacken.

Till sjukhuset hörde stora hårdgjorda ytor för markparkering. Runt området sparades skogen, liksom på ytan mellan Blackebergsbacken och sjukhuset (till höger i bild).

Kulturhistoriskt värde

Rester av det agrara kulturlandskapet

– *Det historiska agrara landskapet utmed Blackebergsvägen* berättar om det historiska agrara landskapet och dess anpassning till Stockholms topografi.

– Fortfarande finns tydliga spår av den historiska markanvändningen. De öppna ytorna i dalbotten visar på den tidigare åkermaken och de öppna ängsmarkerna. Bryn med storsvuxna ekar i kanterna berättar om hur ängsmarken fortsatte upp i sluttningarnas nedre delar. I sluttningarnas övre delar och på bergens krön tar tallsko-gen betesmarken vid, d.v.s. dåtidens utmark med bete och skogsbruk. Till berättelsen hör bevarad bebyggelse vid Blackeberg, Räcksta, Lilla Ängby och Stora Ängby

– Det agrara kulturlandskapet i och runt Blackeberg berättar även om *stockholmsstilens ideal och dess förädling av ängs- och åkermark till modernistiska parker.*

Tyska Botten och vägen till f.d. färjeläget år 1956

Villorna från slutet av 1800-talet

– *Sommarvillorna vid Tyska Botten och vid Blackebergs gård* berättar om en tid när förmögna borgare letade sig ut från den täta staden till natursköna platser vid Mälaren eller i skärgården.

– *Villornas placering – bland ekar på mindre höjder och i slänter med vida vyer ut över Mälaren* – berättar om den tidens uppskattning och estetisering av det mångtusenåriga sprickdalslandskapet runt huvudstaden med ekmiljöer, brukade marker och stränder.

Ljunglöfs villa ca 1900

De historiskt viktiga vägarna

– *Blackebergsvägen och Ekbacksstigen* berättar om samhällshistoriska aspekter avseende 1600-talets slottsbyggnation på Lovön och dåtidens kungliga färdvägar på land och till sjöss. Dess betydelse avspeglas i att den går på tvärs med dåtidens strukturer i det agrara landskapet och har givits en jämförelsevis rak dragning över åkrar och ängar.

– *De gamla vägarna till Blackebergs gård* varav den äldsta följer en dal genom skogen från Räcksta och den yngre är inordnad i kulturlandskapets gränser och kopplar till vägen till Tyska Botten.

Karta från 1817

Frimurarbarnhuset vid Blackebergs gård

– *Barnhuset från 1930-talet vid Blackebergs gård* berättar om slutskedet för Frimurarnas barnhem som startade redan 1753. Anläggningen visar på hur Frimurarna ville fjärma sig från kasernlika byggnader nära staden och istället placera hemmet i paviljonger som tillsammans bildade en ö i skogen invid Mälarens strand.

– Barnhemsmiljön visar på hur *kvaliteter såsom ljus, luft, natur och friyor värderades högt i dåtiden*. Barnhemsmets korta verksamhet vid Blackeberg, med nedläggning efter bara 10 år, visar på välfärdsstatens utbyggnad och det minskade behovet av barnhemsplatser.

– Vårdverksamheten i området har *en kontinuitet fram till idag* såväl i den f.d. banhusbebyggelsen som i det angränsande storskaliga Blackebergs sjukhus från 1950-, 60- och 70-talen.

Frimurarbarnhuset i början av 1930-talet

De funktionalistiska-modernistiska stadsdelarna Södra Ängby och Blackeberg

– *Södra Ängby och Blackeberg visar tydliga utvecklingssteg* inom 1900-talets modernistiska stadsbyggande.

– *Södra Ängbys stadsplan* motsvarar planerna för 1930- och 40-talens smalusstad såsom Hammarbyhöjden och Abrahamssberg men är till skillnad från dessa uppförd för en bättre bemedlad samhällsklass. Stadsdelen visar på den tidens stadsbyggnadsideal med gator som följer höjdd kurvorna och solens gång på himlen med funktionalistisk bebyggelsen uppradad i natur med otydliga gränser.

– Tillsammans med Norra Ängby är stadsdelen *riksintresse för kulturmiljövården som ett enhetligt och storskaligt småstuge- och villaområde från tiden* som berättar om hur Stockholms stad på 30-talet erbjöd invånarna alternativ till innerstadens täta bebyggelse. Norra Ängby har som många småstugeområden från tiden en klassificerande stadsplan utlagd på tidigare öppna åkrar. Dessa drag anas även i de lägre nordvästra delarna av Södra Ängby.

– Blackeberg planerades för en bredare och växande medelklass. *Stadsdelen är ett utmärkt exempel på en tunnelbanestadsdel från tiden med tydlig grannskapsplanering i natur och ett parkideal som utgick från det agrara kulturlandskapet*. Den visar även på hur rumsligheter och mer traditionella stildrag i bebyggelsen åter lyftes fram som kvaliteter i stadsbyggandet.

– *Det socioekonomiska skillnaderna mellan stadsdelarna* blev mer påtagliga under andra hälften av 1900-talet och utgör i sig en socialhistorisk berättelse i närtid.

Södra och Norra Ängby år 1936

Blackeberg år 1996

Urval av visuellt avläsbara värden

I detta avsnitt är syftet att via illustrationer visa historiska och kulturhistoriskt värdefulla aspekter som fortfarande går att avläsa och uppleva. Illustrationerna strävar efter att redovisa en del av de värden som tagits upp i föregående kapitel. De värden som redovisas är ett urval av aspekter som är särskilt viktiga.

Kulturhistoriska värden kan vara både immateriella och materiella. De materiella är sådana historiska värden som präglat miljön och som fortfarande går att avläsa och uppleva. Det är den materialiserade historien som har lämnat fysiska avtryck - i form av bebyggelsestrukturer, landskap, träd och byggnader. De illustrationer som följer redovisar sådana materiella värden.

Bebyggelsestruktur och grönstruktur

Värdebärande karaktärsdrag

- Tydliga enheter från olika epoker med sammanhållen karaktär
- Släpp med skogs- och parkmark mellan bebyggelsegrupperna
- Grön krans med sparad naturmark runt Södra Ängby och Blackeberg
- Inom grönområdena finns övergripande gångvägnät mot kringliggande grönområden

Illustration bebyggelsestruktur och grönstruktur

- Sammanhållen bebyggelse
- - - Grupper inom bebyggelsen
- Viktiga gröna släpp mellan bebyggelsegrupper
- Grön krans runt Blackeberg och Södra Ängby

Markeringarna är ungefärliga

Södra Ängby – Blackeberg

Värdebärande karaktärsdrag Södra Ängby

- Väl sammanhållen bebyggelsemiljö med jämn storlek på husen, stram karaktär och mycket ljus färgskala
- Terränganpassade funktisvillor med enhetlig placering på tomter med öppen karaktär
- Indragen husplacering skapar rymd och lummighet vid korsningar
- Remsa med grön förgårdsmark och höga skogsträd (tall/björk) mellan tomt och gata
- Ring med sparad skogsmark på slänter runt området
- Raka gator och rader med villor på tidigare åkrar i nordväst (jmf Norra Ängby)

Värdebärande karaktärsdrag Blackeberg

- Bebyggelse inplacerad med topografisk anpassning, i gestaltningssmässigt sammanhållna grupper med enhetlig höjdskala
- Stjärnhus och radhus är utformade för att utgöra övergång mot Södra Ängby och omgivande naturmark.
- Den gröna kransen mellan grannskapsenheterna och runt stadsdelen som helhet, vilken tecknar sig som sparad naturmark på slänter inne i stadsdelen.
- Sammanbindande promenadstråk genom park- och naturmarken som förbinder stadsdelen och det centrala parkrummet med omgivande grönområden

Illustration visuellt avläsbara värden - Södra Ängby - Blackeberg

Markeringarna är ungefärliga

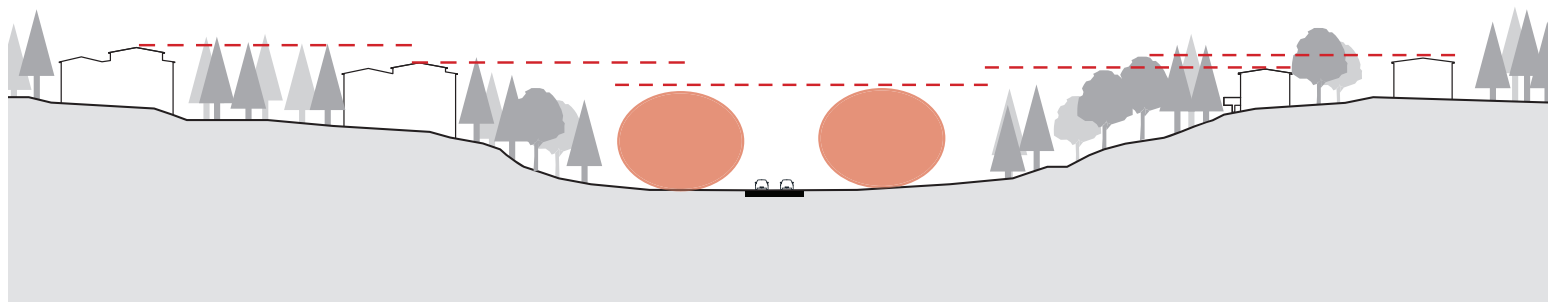

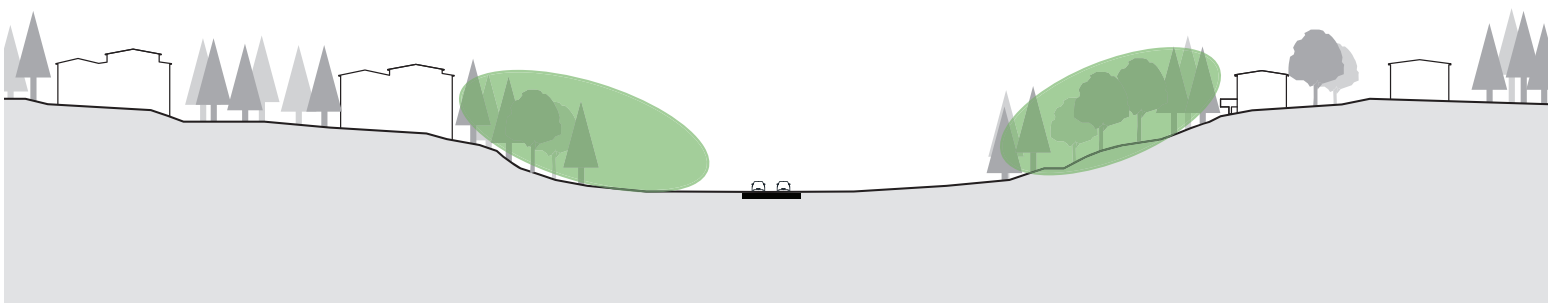
Mötet Södra Ängby - Blackeberg

Värdebärande karaktärsdrag

- Sambandet topografi – placering – skala
- Bebyggelsen präglas av en terränganpassad skala som underordnar sig bebyggelsen på höjdryggen och genom avtrappning följer landskapets naturliga sluttning från bergsslätten ner mot Blackebergsvägen.
- Grön krans runt stadsdelarna skapar ett mjukt möte och skiljer områdena åt.

Princip för inplacering av bebyggelse som följer landskapets topografi och tydliggör dalgången och underordnar sig högre liggande bebyggelse.

Sparad naturmark på slänter utgör en grön krans runt Södra Ängby och grannskapsenheten Blackeberg.

Agrart landskap och dalgång mot Tyska Botten

Viktiga karaktärsdrag:

- Tydligt avläsbart landskapsrum med lång kontinuitet och sammanhang mellan Tyska Botten och "Nybygget".
- Siktlinjer och utblick mot Tyska Botten.
- Äldre bebyggelse inplacerad i brynzon
- Solitärekar och brynvegetation med lång kontinuitet.
- Vägslägen med lång kontinuitet sidoordnat det öppna dalrummet som följer gamla brynzoner.

Illustration visuellt avläsbara värden - Dalgång mot Tyska Botten

- Jordbruksmark med lång kontinuitet.
- Skog på slänterna runt dalen utgör odlingslandskapets väggar.
- Brynzoner med lång kontinuitet, slånbar och bredkroniga ekar typiska karaktärsarter.
- Tidigare brynzon som kan avläsas genom ekarnas placering en bit in i skogen.
- Gamla vägdragningar mot Drottningholm och Blackebergs gård
- Viktig utblick
- Tidigare fanns utblickar längs dalstråket mot Tyska Botten och Mälaren, nu skymda av uppvuxen vegetation
- Hushöjder under trädtopparna låter skogen ostört teckna sig som fond mot dalen.
- Villabebyggelse från andra hälften av 1800-talet, placerad i brynzon eller på höjder i landskapet.

Markeringarna är ungefärliga

Blackebergs gård

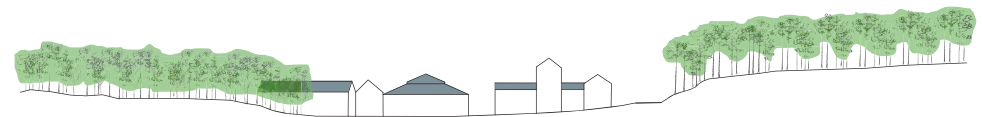
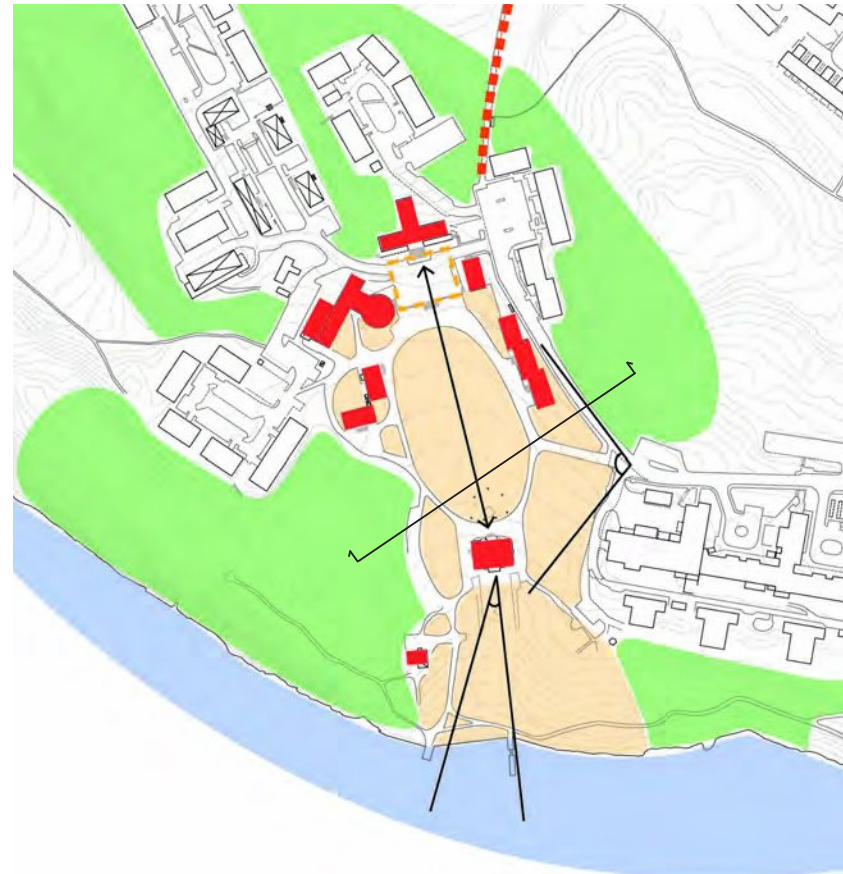
Viktiga karaktärsdrag:

- Blackebergs gård med barnhemsbebyggelse som en egen bebyggelsegrupp kring ett centralt parkrum, omgiven av skogsmark
- Bebyggelsens placering och höjdskala i relation till park- och landskapsrummet: Ljunglöfska villans placering i fonden av parken, på brinken och med utblick över Mälaren, och den lägre bebyggelsen som följer bergens släntfot längs parkrummets kanter
- Det centrala parkrummet lämnas fritt från bebyggelse och skogen på bergsslänterna bildar en bakre fond mot parkrummet
- Sentida bostadstillägg har en inplacering i enlighet med den äldre bebyggelsens principer men förklarar delvis skogens roll som fond och inramning av den historiska bebyggelsen
- Placeringen av de två huvudbyggnaderna – Ljunglöfska villan och barnhemmets aula – mitt emot varandra i anläggningens huvudaxel

Illustration visuellt avläsbara värden - Blackebergs gård

- Historisk bebyggelse runt centralt parkrum.
- Parkrum runt Ljunglöfska villan och till barnhemsbebyggelsen.
- Skog på slänterna ramar in bebyggelsen och utgör en bakre fond mot parkrummet.
- Sektion som visar viktig rumslig upplevelse av det centrala parkrummet, omgivande barnhemsbebyggelse och skogsklädda bergsslänter.
- Terrassen
- Viktigt visuellt samband
- Viktig vy
- ■ ■ ■ Gammal vägdragning mot Drottningholm och Blackebergs gård.

Markeringarna är ungefärliga

Skog på
omgivande berg

Låg bebyggelse
följer släntfot

Centrala parkrummet
hålls fritt

Låg bebyggelse
följer släntfot

Skog på
omgivande berg

Viktig sektion för upplevelsen av centrala parkrummet
och den historiska bebyggelsen.

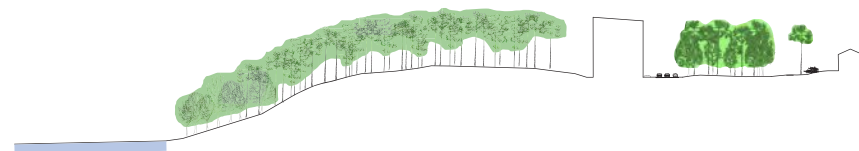
Blackebergs sjukhus

Viktiga karaktärsdrag:

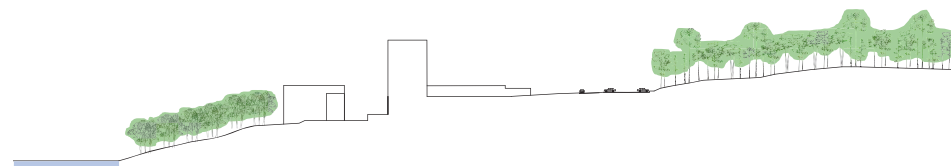
- Det storskaliga sjukhusets monumentalitet från vattnet
- Sjukhusets placering högt i terrängen med storslagna vyer över trädtopparna och ut över Mälaren – jämför med Södersjukhuset
- Den tydligt avläsbara trappningen i bebyggelsen (sjukhuset och flerbostadshusen) som följer terrängens stigning från vattnet norrut
- Karaktären av "öar" i skogen/utmarken tätt omgivna av skog och bergshällar
- Detaljer i utomhusmiljön som äldre bevarade stenmurar och grova gamla träd nära byggnaden.

Sektioner som visar dagens relation mellan landskap - bebyggelse längs Blackebergsbacken

Sektion A - från Mälaren över berget och ny bebyggelse vid Blackebergsbacken till radhusen i Blackeberg

Sektion A - från Tyska Botten över ny bebyggelse och f.d. sjukhuset med parkering till skogen vid Blackeberg

Vy från Mälaren.
Foto 2011

Ljunglöfska villan

Placerad i park på krönet med fri utsikt mot Mälaren.

Bostadsbebyggelse

Lägre skala som låter Sjukhusbyggnaden teckna sig.

F.d. Sjukhuset

Monumental placering som solitär på berget mot Mälaren.

Bilaga 1. Nybygget Blackeberg

Sammanställning inventering av eventuella rester efter trädgård

Nybyggets ursprung är osäkert men den syns på Topografiska corpsens karta från 1891, vilket gör det rimligt att anta att villan uppfördes något år innan eller under 1880-talet. Stockholmskartan från 1917-34 visar att dagens tomtavgränsning är densamma som i början av 1900-talet. Strax norr om villan fanns en eller flera uthusbyggnader. Några spår av dessa har inte kunnat hittas och marken är idag bevuxen med yngre lövvegetation och buskage. Troligen låg byggnaderna en bit utanför den inramade tomten.

Den omgivande skogsmarken har lång kontinuitet vilket många gamla tallar och grova ekar i brynazonen vittnar om. Tallarnas placering ger en inramning av Nybygget i öster och väster som överensstämmer med tomtavgränsningen.

Jordkällaren syns inte på historiska kartor eller gamla ortofoton, och inte heller det mindre hus/bod vars rester finns söder om källaren. Det är rimligt att anta att jordkällaren var knuten till Nybygget. Det är inte ovanligt att jordkällare placerades en bit utanför tomten, i ett skuggit läge där marken var bättre lämpad. Tjänstevillan, liksom markerna runt, ägdes av Ljunglöf.

De trädgårdsarter vi hittade i Nybyggets närområde är av förvildad karaktär, ex spridda med hjälp av fåglar, vinden eller rotskott, och återfinns i de flesta fall i näraliggande gårds- och trädgårdsmiljöer. Övriga spår av trädgårdar, som markbearbetningar, murar, trappor, spår av äldre perenner etc saknas.

Slutsats

Sammantaget finns inte skäl att tro att Nybygget har haft ytterligare mark som utgjort trädgård utanför dagens tomt.

Del av karta över Stockholm från åren 1917-34. Nybyggets trädgård motsvaras av dagens avgränsning. Strax ovanför (norr) om villan, utanför själva tomten, syns minde uthusbyggnader.

Nybyggets trädgård ramas in av skogsmark med gamla tallar nära tomtgränsen.

Del av situationsplan från brandförsäkring över Blackebergs gård från år 1918. Tjänstevillan Nybygget (nr 20) och en uthusbyggnad ett stenkast norr om denna (nr 21).

1. Skogsparti med storvuxna tallar. Enstaka mindre måbärs- och snöbärsbuskar och ett större parti myskmadra. Troligen växter som spridits från närliggande trädgårdar.

2. Äldre skogsparti med storvuxna tallar. Äldre ekar i brynazonen.

3. Jordkällare. Oklart ursprung men troligen kopplad till Nybygget.

4. Husgrund i granit

5. Brynzon med lång hävd. Slånbär och enstaka vildaplar och syrenbuskar. Rester av dike.

6. En del av dalbotten som på historiska kartor redovisas som åker/äng.

8. Naturmarksparti med hållmark och lövvegetation med inslag av trädgårdsvegetation från närliggande bostadsmiljöer. Syrenbuskage har spridit sig med rotskott från Nybyggets trädgård i söder. Tidstypisk vegetation som oxbärsbuskar och sedum i stora marktäckande partier kommer från stjärnhusens planteringar i norr.

7. Skogsparti med storvuxna tallar. I markvegetationen växer stora fålt av vintergröna, förvildad från närliggande trädgårdar. Ett liknande parti finns i naturmarkssläppet mellan mellan vilorna i Södra Ängby vid Blackebergsvägen.

1. Naturmarksområde med inslag av förvildade trädgårdsarter i zonen mellan radhusen och Nybygget. Myskmadra bildar ett blommande fält.

3. Jordkällaren i skogsbrynet söder om Nybygget. Det är oklart när källaren tillkom men det är rimligt att anta att den var knuten till hushållet i tjänstevillan.

5. Brynzon med lång kontinuitet. Gamla ekar och slånårsbuskage, inslag av vildapel och syrén.

7. Vintergröna bildar heltäckande mattor i skogen öster om Nybygget.

8. Syrénbuskage har spridit sig norrut från Nybyggets trädgård.

8. Hällmarksparti i området mellan Nybygget och stjärnhusen. Förvildade oxbärsbuskar och sedum från stjärnhusens närmiljö.

Källor

Litteratur

Alla tiders Stockholm, riksintressen för kulturmiljövård, Stockholmia förlag, 2014

Unnerbäck, Axel, *Kultuthistorisk värdering av bebyggelse*, Riksantikvarieämbetet, 2002

Internet

Bebyggelseregistret:
<http://www.bebyggelseregistret.raa.se/bbr2/sok/search.raa>

Digitalt museum (historiska fotografier):
<https://digitaltmuseum.se/>

Gällande detaljplaner:
<http://insynsbk.stockholm.se/Byggochplantjansten/GallandePlan/>

Lantmäteriet (historiska kartor, historiska ortofoton, ortofoto 2017, topografisk karta, terrängskuggningskarta):
<https://www.lantmateriet.se/>

Stockholms digitala stadsmuseum (historiska fotografier):
<http://digitalastadsmuseet.stockholm.se/>

Stockholmskällan (historiska fotografier och kartor):
<https://stockholmskallan.stockholm.se/>

Stockholms stadsbyggnadsnämnds ritningsarkiv (BNA):
<http://insynsbk.stockholm.se/Byggochplantjansten/Arenden/>

Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificering:
<https://stadsmuseet.stockholm.se/om-hus2/klassificering-och-k-markning/stadsmuseets-kulturhistoriska-klassificering/>

Wikipedia, sökord: Blackeberg, Blackebergs sjukhus, Frimurarebarnhuset, Tyska botten

Rapporter

Islandstorget konsekvensanalys kulturmiljö, Nyréns Arkitektkontor, 2015-10-15

Islandstorget kulturmiljöanalys, Nyréns Arkitektkontor, 2015-10-15

Kv. Blackebergs gård 1 - antikvarisk förundersökning, Nyréns Arkitektkontor, 2005-01-19

Områdesanalys Blackeberg-Södra Ängby, Nyréns Arkitektkontor, 2012-08-31

Arkiv

Parkförvaltningens arkiv på Stockholms trafikkontors arkiv (parkritningar)

